

Електронний журнал «Державне управління: удосконалення та розвиток» включено до переліку наукових фахових видань України з державного управління (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України № 1643 від 28.12.2019).

Спеціальність – 281.

Державне управління: удосконалення та розвиток. 2024. № 7.

DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2156.2024.7.14>

УДК 351:37.018

О. М. Потапова,

аспірант кафедри публічного управління та права,

комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти

Дніпропетровської обласної ради»

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4804-6465>

УПРОВАДЖЕННЯ ІННОВАЦІЙ У ПРОЦЕСІ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ОСВІТОЮ ЯК МЕХАНІЗМ СИСТЕМНИХ ГАЛУЗЕВИХ РЕФОРМ

O. Potapova,

Postgraduate student of the Department of Public Administration and Law,

Dnipro Academy of Continuing Education

IMPLEMENTATION OF INNOVATIONS IN THE PROCESS OF DECENTRALIZATION OF PUBLIC MANAGEMENT OF EDUCATION AS A MECHANISM OF SYSTEMIC SECTORAL REFORMS

У статті проаналізовано роль інновацій у процесі децентралізації публічного управління освітою як механізму реформ у галузі та основні проблеми, які мають бути вирішені за рахунок упровадження цих інновацій. Показано, що інноваційність слід вважати основою сучасного підходу до

організації публічно-управлінських процесів в освітній сфері в умовах децентралізації. Обґрунтовано, що на сьогодні децентралізація як концептуальна та практично-організаційна основа публічно-управлінських інновацій в освіті стала інтегруючою основою використання практично всіх наявних у вітчизняній системі публічного управління підходів. Зроблено висновок, що ефективність здійснення інновацій та загалом висока інноваційність має розглядатися у якості найбільш значущого показника, який демонструє наявність якісної управлінської складової у здійсненні процесів децентралізації, системності у вирішенні актуальних завдань освітнього розвитку.

The article analyzes the role of innovations in the process of decentralization of public management of education as a mechanism of reforms in the field and the main problems that should be solved due to the introduction of these innovations. It is shown that innovativeness should be considered the basis of a modern approach to the organization of public management processes in the educational sphere in conditions of decentralization. The most systemic problem of public-management innovations in the process of decentralization of regulation of educational activity is the transformation of the activity of management structures on the basis of orientation towards specific results of the introduction of innovations. It is substantiated that today decentralization as a conceptual and practical-organizational basis of public-management innovations in education has become an integrating basis for the use of almost all approaches available in the domestic system of public management. In general, on the basis of existing studies, it is possible to determine a whole spectrum of systemic problems in education, which to one degree or another should be solved in the process of decentralization of management of the industry. These include the lack of prioritization of education as an object of management by the authorities, the outdated material and technical base and the lack of rejuvenation of personnel in the educational sphere, low incomes and social status of teachers, inefficiency and bureaucratic centralization

in the management and financing of the industry, the trend of increasing inequality in access to quality education, a general decrease in the quality of education at all levels, the ineffectiveness of the system of monitoring and ensuring the control of the quality of education. A very significant complex of problems is connected with one of the central directions of decentralization - the establishment of the autonomy of educational subjects. It was concluded that the effectiveness of innovation and, in general, high innovativeness should be considered as the most significant indicator, which demonstrates the presence of a quality management component in the implementation of decentralization processes, a constructive approach of management structures to solving problematic issues in the educational sphere, and systematicity in solving current tasks of educational development.

Ключові слова: *публічне управління, децентралізація в освіті, автономія, інновації, цілепокладання реформ, механізм управління.*

Keywords: *public administration, decentralization in education, autonomy, innovation, goal setting of reforms, management mechanism.*

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Публічно-управлінські процеси в галузі освіти як складова децентралізації влади спрямовані на інноваційні зміни пріоритетних напрямів вітчизняної моделі освітнього процесу у відповідності до потреб розвитку країни та державотворення. Відповідно найбільш важливою функцією публічного управління є ініціювання та підтримка освітніх нововведень, створення умов для стабільного розвитку освітньої системи в умовах змін, забезпечення інтересів та можливостей самоорганізації і саморозвитку усіх освітніх суб'єктів та здобувачів освіти [4, с.230]. Самі управлінські інновації в освітній сфері перебувають у площині державотворчих процесів і насамперед концентруються на ефективному розподілі повноважень між органами управління освітою різного рівня та оптимізація механізмів галузевого публічного управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти модернізаційних змін в освіті в умовах децентралізації досліджують такі вітчизняні фахівці як І.Застрожнікова, Н. Зелінська, І. Лопушинський, О. Ковнір, О.Максименко, В. Чередник та інші. При цьому у центрі уваги фахівців знаходяться здебільшого проблеми організаційних та фінансових змін на регіональному та місцевому рівнях, а також проблематика використання міжнародного досвіду для здійснення реформ децентралізації в освіті. Найбільш актуальні питання інновацій в сучасній освіті у контексті системних змін українського суспільства та глобального соціокультурного середовища досліджують такі вітчизняні науковці як Б.Братаніч, Я.Веремчук, О.Мармаза, Г.Ревунець, В.Якобчук та інші. Аналізуються переважно практичні аспекти здійснення інновацій у контексті модернізаційних процесів в освіті. Разом з тим розгляд інновацій у процесі децентралізації як рушійної сили реформування галузі загалом знаходиться на периферії наукових досліджень.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета статті полягає у визначенні специфіки публічно-управлінських інновацій в освіті у процесі децентралізації як механізму галузевих реформ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кінцева спрямованість публічно-управлінських інновацій в освітній сфері визначається завданням забезпечення відповідно до суспільних запитів та потреб ефективного функціонування та інноваційного розвитку освітньої системи загалом та її окремих складових на основі оптимальних організації освітньої діяльності та використання потенціалу розвитку галузі. Виходячи зі сказаного, саме інноваційність слід вважати основою сучасного підходу до організації публічно-управлінських процесів в освітній сфері в умовах децентралізації [11, р.68].

У науковій літературі достатньо чітко сформульовані основні етапи здійснення таких інновацій як системного процесу. Серед цих етапів виділяють усвідомлення необхідності інноваційних змін суб'єктом публічного

управління, оцінка наявної ситуації під кутом зору виявлення проблем, визначення самих проблем як основи формування комплексу цілей інноваційних змін, відбір варіантів вирішення проблеми на сценарній основі та фокусування на найбільш оптимальному варіанті, прийняття управлінського рішення щодо упровадження освітніх інновацій різного рівня, контроль над практичним процесом упровадження інновацій, формування в освітніх суб'єктів нових компетенцій для здійснення запрограмованих інновацій, забезпечення позитивного сприйняття інновацій з боку усіх зацікавлених сторін, розширення інноваційного процесу та його коригування на основі моніторингу та оцінки результативності [9, с.106].

Якість в публічному управлінні освітою забезпечує оптимальний рівень функціонування та розвитку галузі, ефективність відображає взаємозалежність між досягнутою і можливою результативністю освітнього процесу у контексті співвідношення отриманих результатів та витрачених на це ресурсів і часу. Орієнтиром при цьому є визначена законодавством якість освіти як відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам освіти [2, с.127]. Це є важливим, оскільки публічно-управлінські інновації, які спрямовані на забезпечення якості освіти в умовах децентралізації, мають відповідати чинним законодавчим актам та визначеним у них стратегічним орієнтирам реформ.

Тому найбільш системна проблема публічно-управлінських інновацій у процесі децентралізації регулювання освітньої діяльності полягає у трансформації діяльності управлінських структур на засадах орієнтації на конкретні результати упровадження нововведень. Вся управлінська діяльність та всі управлінські інновації мають здійснюватися у межах чітких параметрів для оцінювання їх ефективності на основі результативності роботи освітніх закладів та освітніх систем. Звідси випливає наступна проблема упровадження інновацій – визначення оптимальних критеріїв оцінювання, що адекватно відображають освітню практику та якість освітніх змін. Ефективність

діяльності освітніх суб'єктів, визначена у конкретних системах емпіричних показників, і має слугувати індикатором рівня та якості галузевого публічного управління щодо здійснення інновацій у процесі децентралізації влади. При цьому дослідники підкреслюють, що необхідно брати до уваги не лише актуальні показники, а й перспективи розвитку освітніх суб'єктів як показник ефективності публічного управління [1, с.95].

Основна проблема реформаційних процесів на шляху децентралізації влади в управлінні освітою полягає у тому, що не реалізується головна функція управління освітою у вигляді координації дій владних структур, суб'єктів освіти та громадськості, націленої на задоволення особистих потреб споживачів освітніх послуг та державних запитів щодо формування людського капіталу. Вказана проблема загострюється в умовах інституційної слабкості місцевого самоврядування, яке має вирішувати надскладне завдання на рівні новостворених ОТГ – завдання створення функції комплексного управління освітою та місцевому рівні.

Слід сказати, що на сьогодні децентралізація як концептуальна та практично-організаційна основа публічно-управлінських інновацій в освіті стала інтегруючою основою використання практично всіх наявних у вітчизняній системі публічного управління підходів (процесно-функціонального, вірогіднісно-сценарного, ситуативно-адаптивного, програмно-цільового, особистісно-суб'єктного, системно-модельного тощо), однак при цьому проблемним залишається питання концептуального синтезу різноманітних підходів у процесі здійснення конкретних інноваційних проектів [6, с.48]. На практичному рівні, як правило, використовується традиційний системний підхід в якості механізми реалізації реформ децентралізації. Він дає можливість приймати необхідні рішення, які дозволяють переорієнтувати освітню діяльність на практичні результати та упроваджувати у комплексі системні інновації. Разом з тим сучасні методи обґрунтування інноваційних освітніх проектів (наприклад, SWOT-аналіз) масово не використовуються, що позначається на якості останніх.

Упровадженням інновацій децентралізації в управлінні галуззю зробило очевидним практичний вимір проблем в управлінні освітою у повному обсязі. Системна децентралізація зіткнулася з неспроможністю територіальних громад, складною демографічною ситуацією, малокомплектністю та затратністю багатьох шкіл, відсутністю підготовлених до роботи в нових реаліях педагогів та освітянських управлінців, недосконалістю міжсуб'єктної комунікації та взаємодії тощо [3, с.47]. У цілому на основі наявних досліджень можна визначити цілий спектр системних проблем в освіті які у тій чи іншій мірі мають бути вирішені у процесі децентралізації управління галуззю. До них віднесено відсутність пріоритетності освіти як об'єкта управління з боку владних структур, застарілу матеріально-технічну базу та відсутність омолодження кадрів освітньої сфери, низькі доходи та соціальний статус педагогів, неефективність та бюрократичну централізацію в управлінні та фінансуванні галузі, тенденцію о зростання нерівності в доступі до якісної освіти, відсутність кодифікації та недосконалість освітнього законодавства з великими лакунами неунормованих чи надмірно регламентованих відносин, надмірну комерціалізація у сфері надання освітніх послуг у поєднанні з їх низькою якістю та відірваністю від потреб економіки, загальне зниження якості освіти на всіх рівнях в умовах використання застарілих методологій та технологій навчання, повільне та безсистемне оновлення змісту освіти, професійну деградацію значної частини педагогічної спільноти, неефективність системи моніторингу та забезпечення контролю якості освіти, тенденцію до зниження якості навчальної літератури у поєднанні з критичним станом упровадження інноваційних технологій в освітньому секторі.

Найбільш проблемною складовою інноваційних змін, як і завжди, дослідники вважають фінансове їх забезпечення. Основним недоліком наявної системи фінансування освіти слід вважати надмірне використання адміністративних механізмів розподілу коштів, які не мотивують освітніх суб'єктів ні до їх економії, ні до пошуку додаткових позабюджетних ресурсів,

а разом з тим ніяк не пов'язані з рівнем якості освітніх послуг.

Суттєвою проблемою є невідповідність типових штатних нормативів діяльності освітніх закладів, які не враховують реальні можливості фінансування на рівні ОТГ усього спектру видатків на технічний персонал, комунальні послуги, реорганізацію та оптимізацію навчальних закладів тощо,

До проблем управління та фінансування слід віднести подвійне підпорядкування та, зокрема, фінансову підзвітність освіти органів місцевого самоврядування. Необхідно щоб лише один орган місцевого самоврядування відповідав за управління і фінансування освітнього закладу.

Міністерство фінансів України не має ефективної методики на основі критеріїв та процедур щодо оцінки обґрунтованості запитів на фінансування під час розподілу додаткових коштів з бюджету для їх розпорядників у процесі здійснення дефіцитного фінансування освітніх бюджетних витрат, що приводить до значних зловживань та свідомого порушення бюджетної дисципліни.

Відсутній механізм реагування на порушення бюджетної дисципліни, зокрема, щодо ліквідації чи приєднання громади до сусідньої ОТГ у разі регулярного та свідомого порушення бюджетних вимог.

Освітня субвенція з державного бюджету на освіту використовується на основі дуже негнучкої формули її розрахунку, яка не враховує динамічних змін в ОТГ та населених пунктах та неадекватно відображає існуючі групи класів за наповнюваністю у вигляді встановлених коефіцієнтів. На практиці це сприяє збереженню малокомплектних шкіл з неадекватно великими видатками.

Фінансування з бюджету освіти на рівні ОТГ практично не відображає результатів та якості освіти, а також не ініціює її підвищення за рахунок закладення в освітню субвенцію місцевим бюджетам з державного бюджету коштів для підвищення кваліфікації педагогів та управлінців.

Процес оптимізації шкільних мереж в ОТГ далеко не завжди виходить з необхідності оптимального інтегрування ресурсів для організації ефективної

опорної школи для кількох населених пунктів із забезпеченням для неї необхідної кількості вчителів з належним рівнем кваліфікації та учнів.

Система звітності щодо ефективності використання бюджетних коштів в освіті на рівні ОТГ є дуже недосконалою і орієнтується виключно на грошові показники, які мало що репрезентують без комплексних показників з освітньої мережі, штатів та контингентів.

Відсутнє системне фінансування необхідних для забезпечення ефективності децентралізації в освіті комплексних заходів щодо ремонту доріг, формування парку шкільних автобусів, компенсаційних виплат педагогам тощо.

Відсутнє стимулювання консолідації шкіл в ОТГ на основі надання інвестиційних грантів органам місцевого самоврядування лише за умови наявності такого процесу.

Емпіричні дослідження підтверджують наявність та основний спектр проблем, пов'язаних з упровадженням в освіті децентралізаційних інновацій, які визначені у концептуальних документах. Фінансування освітньої сфери у переважній більшості новостворених ОТГ є найбільш витратною статтею їх бюджету (50%-70%), при цьому локальні освітні мережі є неефективними через малокомплектність класів, застарілі технології навчання, низьку енергоефективність та здебільшого старих приміщень тощо. Вартість навчання для бюджету у сільській місцевості перевищує вартість навчання одного учня у великому місті до трьохкратного розміру, а показники зовнішнього оцінювання при цьому в учнів значно нижчі. Малокомплектні школи погано оснащені та дають неякісну освіту при великих витратах на їх утримання, а погані дороги в сільській місцевості навіть за наявності транспорту не дають можливості здійснювати оптимізацію шкільної мережі. Перепоною реформ є дуже низький рівень комунікації між освітніми закладами та громадою і стейкхолдерами, а також недостатній рівень професіоналізму педагогів в умовах викладання ними кількох предметів. А загалом найбільш важливою проблемою управління стає пошук механізмів

поєднання потреб й інтересів всіх суб'єктів освітнього процесу та стейкхолдерів в умовах значного зменшення централізованого регулювання [5, с.39].

Дуже значний комплекс проблем пов'язаний з одним з центральних напрямів децентралізації – становленням автономії освітніх суб'єктів. Автономію дослідники звичайно визначають як право освітніх інституцій на самостійний вибір засобів та напрямів реалізації завдань, які поставлені перед ними структурами галузевого публічного управління чи самостійно ними визначеними, державними устабо ними ж визначених. Автономія є дуже об'ємною характеристикою освітньої діяльності, охоплюючи різні аспекти самостійності освітнього закладу. І відповідно і проблеми становлення автономії освітніх інституцій теж є багатограними.

Насамперед слід говорити про нормативно- інституційний вимір проблем. Автономія освітніх інститутів у всьому світі є механізмом реалізації демократії та самоврядування громадян і громадянського суспільства [10, р.32]. Це управління з боку самих громадян у власних інтересах, а не управління державних інституцій в інтересах громадян. Автономія у сфері освіти формується освітніми суб'єктами, здобувачами освіти, їх батьками, місцевою громадою, стейкхолдерами і є основним механізмом переходу до державно- громадського управління освітою, орієнтованого на оптимальне задоволення потреб та інтересів усіх учасників освітнього процесу. У процесі децентралізації автономні освітні отримують право ставати засновниками інших юридичних осіб, формувати відкриті та прозорі механізми управління та взаємодії з іншими учасниками освітнього процесу з широким доступом до внутрішніх управлінських процесів та документації, залучення до управління широкої громадськості та самостійної комунікації з ЗМІ для реалізації власних інтересів, долучення педагогічного колективу до нормотворчої діяльності в освітній сфері [8, с.129].

Разом з тим практика децентралізації виявила низку проблем, які мають бути вирішені у процесі подальших реформ. По-перше, це законодавчі

обмеження для процесу формування автономної освітньої установи. Органи публічного управління на місцях зберігають повноваження стосовно обмеження переліку таких установ, які не можуть змінювати свій статус. Цим користуються регіональні та місцеві органи державної влади та місцевого самоврядування для того, щоб зберегти адміністративне управління освітніми закладами.

По-друге, існують і нормативні обмеження щодо кількості засновників автономних освітніх закладів. Практика показує, що обмеження стосовно можливості мати лише одного засновника суттєво обмежує як процес автономізації освітніх інституцій, так і фінансово-матеріальну базу їх розвитку.

По-третє, негативні аспекти мають і в цілому позитивні нормативні обов'язки для автономних освітніх закладів нести високий ступінь відповідальності за всіма своїми зобов'язаннями. Адже в умовах становлення такі заклади дуже часто не мають можливості це здійснювати організаційно та фінансово. З іншого боку, відсутні підготовлені та компетентні управлінські кадри, які здатні професійно забезпечувати управління освітнім закладом за таких умов.

Фінансово-економічний аспект становлення автономних освітніх закладів слід вважати найбільш актуальним у процесі децентралізації. Набуття автономії перетворює освітній заклад по суті у підприємства сфери послуг, відповідно клієнталістська орієнтація на потреби здобувачів освіти стає основною стратегією його діяльності. Децентралізація надає автономним освітнім закладам можливість самостійно розпоряджатися власним майном, коштами бюджетного субсидування та власного фандрайзингу і таким чином здійснювати власні майнові права, відкривати рахунки в банках, розширює можливості залучення позабюджетних коштів завдяки участі в управлінні бізнесу та громадських організацій [7, с.49]. Суттєво збільшуються повноваження опікунських рад щодо прийняття управлінських рішень у фінансовій та адміністративній царині. Упровадження схеми бюджетного

фінансування за формулою у залежності від кількості учнів створює передумови для здорової конкуренції в освітній сфері.

Висновки та перспективи подальших розвідок у даному напрямі. На сьогодні саме інноваційний підхід є стратегією та умовою здійснення децентралізації публічного управління в освіті. Можна вважати, що ефективність здійснення інновацій та загалом висока інноваційність має розглядатися у якості найбільш значущого показника, який демонструє наявність якісної управлінської складової у здійсненні процесів децентралізації, конструктивного підходу управлінських структур до вирішення проблемних питань освітньої сфери, системності у вирішенні актуальних завдань освітнього розвитку. Тому упровадження інновацій, загалом формування інноваційного моделі публічного управління в освіті у процесі децентралізації влади слід розглядати як проблему забезпечення якості та ефективності галузевого управління і відповідно як результату – якості самої освіти, освітніх послуг для їх споживачів. Загалом при цьому слід констатувати достатньо великі ризики упровадження змін, що вимагає серйозного подальшого вивчення та формування самостійних антиризикових аспектів проектів і стратегій інноваційного розвитку в умовах децентралізації на всіх рівнях управління освітньою системою.

Література

1. Братаніч Б.В. Теоретико-методологічні аспекти формування маркетингової системи соціального управління освітою. *Перспективи*. 2004. № 2. С. 93-97.
2. Застрожнікова І. В. Аспекти децентралізації в модернізації освітньої системи. *Теорія та практика державного управління*. 2020. Вип. 4. С. 126-130.
3. Зелінська Н. Децентралізація: виклики менеджерам освіти. *Актуальні проблеми державного управління*. 2017. Вип. 3. С. 46-49.

4. Лопушинський І. П., Ковнір О.І. Європейський та світовий досвід реформування освіти в процесі децентралізації влади. *Педагогічний альманах*. 2017. Вип. 33. С. 230-237.
5. Максименко О. Інновації в управлінні шкільною освітою у глобалізованому світі. *Український педагогічний журнал*. 2022. № 4. С. 32-44.
6. Мармаза О.І. Менеджмент освітньої організації. Харків : ТОВ «Щедра садиба», 2017. 126 с.].
7. Соколова Е., Братаніч Б. Сучасні тенденції та зарубіжний досвід фінансування закладів вищої освіти. *Збірник наукових праць ЛОГОΣ*. 2020. №2. С. 48-50
8. Чередник В. Становлення автономної школи як прояву процесу децентралізації середньої освіти: переваги і недоліки. *Humanitarium*. 2017. Т. 39, Вип. 2. С. 127-135.
9. Якобчук В.П., Ревунець Г.А., Веремчук Я.Ю. Інноваційні підходи до публічного управління якістю освітніх послуг в умовах суспільних трансформацій. *Інвестиції: практика та досвід*. 2021. № 6. С. 104-108.
10. Non-territorial autonomy and decentralization : ethno-cultural diversity governance. Editors: Tove H. Malloy, Levente Salat. Publisher: Routledge, Abingdon, Oxon, 2021. 286 p.
11. Sampson C., Diem S. Democratic (Dis)engagement in School District Decentralization: A Critical Analysis of Actors and Coalitions. *Leadership and Policy in Schools*. 2022. № 21. P. 65- 74.

References

1. Bratanich, B.V. (2004), “Theoretical and methodological aspects of the formation of the marketing system of social management of education”, *Perspektyvy*, vol. 2, pp. 93-97.
2. Zastrozhnikova, I. V. (2020), “Aspects of decentralization in the modernization of the educational system”, *Teoriia ta praktyka derzhavnoho upravlinnia*, vol. 4, pp. 126-130.

3. Zelinska, N. (2017), “Decentralization: challenges for education managers”, *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia*, vol. 3, pp. 46-49.
4. Lopushynskiy, I.P. and Kovnir, O.I. (2017), “European and world experience of reforming education in the process of decentralization of power”. *Pedahohichniy almanakh*, vol. 33, pp.230-237.
5. Maksimenko, O. (2022), “Innovations in the management of school education in the globalized world”, *Ukrainskyi pedahohichniy zhurnal*, vol. 4, pp. 32-44.
6. Marmaza, O.I. (2017), *Menedzhment osvitnoi orhanizatsii* [Management of an educational organization], Shchedra Sadiba LLC, Kharkiv, Ukraine.
7. Sokolova, E. and Bratanich, B. (2020), “Modern trends and foreign experience of financing higher education institutions”, *Zbirnyk naukovykh prats AOHOS*, vol. 2, pp. 48-50
8. Cherednyk, V. (2017), “The formation of an autonomous school as a manifestation of the process of decentralization of secondary education: advantages and disadvantages”, *Humanitarian*, vol. 39, issue 2, pp.127-135.
9. Yakobchuk, V.P., Revunets, G.A. and Veremchuk, Y.Yu. (2021), “Innovative approaches to public management of the quality of educational services in the conditions of social transformations”, *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp. 104-108.
10. Malloy, T. H. and Salat, L. (2021), *Non-territorial autonomy and decentralization : ethno-cultural diversity governance*, Routledge, Abingdon, Oxon, USA.
11. Sampson, C. and Diem, S. (2022), Democratic (Dis)engagement in School District Decentralization: A Critical Analysis of Actors and Coalitions. *Leadership and Policy in Schools*, vol. 21, pp.65- 74.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2024 р.